

УДК 008: [001.891:316.7] (477-2)

СИНЕРГІЯ КУЛЬТУРНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Олександр ЯКОВЛЕВ

*Кафедра теорії, історії культури та музикознавства,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв,
вул. Лаврська, 9, кор. 15, Київ, Україна, 01015,
тел.: (+38044) 278 45 68; 280 22 82; e-mail: yalikh1971@yandex.ua*

Визначено синергетичний підхід до культурологічних досліджень, охарактеризовано основні напрями регіональних наукових розвідок, виявлено синергійні шляхи соціокультурного розвитку регіонів України, розглянуто поняття культурного кластера.

Ключові слова: культурологія, синергія, регіон, культурний континуум України, гуманітарна стратегія, кластер, проекти НАКККіМ.

Актуальним вирішенням проблеми стратегічного планування є пропозиція синергетичного підходу, що узгоджується з пілотними проектами. В НАКККіМ – це проекти: “Визначні діячі та пам’ятки культури України”, “Діалог культур: Україна–Греція–Сербія”, Інтернет-конгрес “Наука. Культура. Освіта – XXI століття”. Докторантом НАКККіМ Ю. Ю. Сугробою розроблена й апробована культуротворча модель етнонаціональної освіти у вищій школі АР Крим [9, с. 342]. Національним інститутом стратегічних досліджень започаткований цікавий проект “Національні дебати”. Це – відео конференції за участю всіх регіонів України, найближчою тематикою якої є обговорення нової регіональної політики. Національний проект “Відкритий світ” об’єднає всі регіони України.

У представлених проектах синергія української культури розкривається з урахуванням діалектики регіональних хронотопів і загальних закономірностей виникнення, розвитку, трансформації окремих етнонаціональних спільнот, регіонів та їх полілогічним об’єднанням у цілісний культурний континуум України – національний образ соборної України у глобалізованому світі початку XXI століття.

Попри поступовий вихід культури України у світовий інформаційний простір в кінці ХХ – на початку ХХІ століття в умовах незалежності самостійної країни зберігається значний ризик для культурного розвитку окремих регіонів. Усе це спричинює необхідність розроблення та запровадження нової регіональної політики, підґрунтям якої повинна стати синергетика регіональних ідентичностей у культурному континуумі України.

У культурології та мистецтвознавстві актуалізується теоретичний інтерес до етнічної, регіональної, локальної специфіки культур окремих регіонів України (Галина Борейко, Любов Кияновська, Володимир Личковах, Тетяна Мартинюк, Леся Микуланинець, Юлія Норманська, Майя Ржевська, Тетяна Смирнова). З іншого боку, виникає потреба інтегрувати знання про особливості менталітетів,

соціокультурного буття і свідомості націй, етносів, субетнічних груп і культурних регіонів України у систему специфічних концептів, категорій і понять, визначити методологічне підґрунтя і категоріальний апарат “духовної метафізики” української культури як кросрегіональної єдності її етноментальних характеристик, геокультурних і регіональних хронотопів [6], які розглядаються як спосіб опису живого просторово-часового континууму, де відбувається розвиток людини у межах Космосу.

На сьогодні в культурологічних дослідженнях переважає зацікавлення соціальними й мистецькими надбаннями окремих регіонів України (Херсонщини – Марія Слабченко, Слобожанщини – Ю. Лошков, В. Осадча, І. Герасимова, Тернопільщини – Людмила Ванюга, Олександр Смоляк, Олена Стебельська, Закарпаття – Леся Микуланинець, інших регіонів). Залишається мало дослідженим і тому актуальним створення цілісної, холістичної картини національної культури з урахуванням регіональних хронотопів і визначенням загальних закономірностей виникнення, сутності й функціонування культурних цінностей окремих етнонаціональних спільнот і регіонів та їх об’єднанням у цілісний культурний континуум України – національний образ світу початку ХХІ століття.

З цих позицій актуалізується проблематика трансформації та інтеграції регіональних ідентичностей у єдиний синергетичний культурний континуум соборної України періоду державної незалежності. Попри певні наукові здобутки щодо вивчення загальної картини соціокультурного життя сучасної незалежної України (Юрій Богуцький, Лідія Корній, Володимир Личковах, Богдан Сюта, Василь Шейко) до цього часу мало дослідженою залишається проблематика зазначеного напрямку в контексті методологічного розроблення синергетичних засад вивчення культурного континууму сучасної України як інтегрованих у єдиний цілісний картині світу окремих локальних ідентичностей у глобально-цивілізаційному вимірі.

Запропоноване дослідження спирається на концептуальні положення і висновки синергетики, автор уперше звертається до синергетичного обґрунтування проблем регіоніки в умовах процесів глобалізації, культурного простору.

Синергетика (від грецької – сумісний, злагоджено діючий) – напрям міждисциплінарних досліджень, породжений розвитком теорії систем і методологією системного аналізу. Її основоположниками стали Герман Хакен [10], Ілля Пригожин, Сергій Курдюмов, які наголошують, що основні закономірності самоорганізації, виявлені при вивченні природних термодинамічних процесів, мають широкий спектр дії, охоплюючи розвиток й соціокультурних систем. Це підтверджується дослідженнями Валерії Василькової, Ігоря Яковлева, Ігоря Баригіна [2], Ігоря Євіна [3], які перевірили дієвість синергетичної методології в аналізі процесів самоорганізації у розвитку суспільства, культури, мистецтва.

Процеси самоорганізації є цілеспрямованими на взаємодію з навколишнім середовищем і мають такі характеристики. Перший тип – це самозародження з деякої сукупності цілісних об’єктів певного рівня нової цілісної системи зі специфічними закономірностями. Другий тип – процеси, завдяки яким система підтримує стабільний рівень організації при зміні внутрішніх і зовнішніх умов існування. Третій тип процесів самоорганізації пов’язаний з розвитком систем, що здатні накопичувати і використовувати минулий досвід. Отже, завдяки процесам самоорганізації відбувається взаємодія елементів, підсистем і систем, що призводить до їх збалансованої поведінки і в результаті – до утворення інноваційних

структур, які слугують прогресу суспільства, культури і мистецтва. Всі названі характеристики є універсальними, загальнонауковими, тобто розповсюджуються як на природні, так й неприродні явища (соціальні, культурні, гуманітарні), що стало підґрунтям виникнення синергетичної ідеї саморуху від нижчого рівня організації системи до вищого.

Самоорганізацією в культурі, на думку Галіни Аванесової [1], є прояв внутрішньої здатності культури реалізувати та самоздійснювати процеси свого регулювання. Системний характер культури пояснюється її природою, змістом і метою її функціонування. Об'єднання культури в цілісну систему, її інтеграція, може пояснюватися особливим характером структурних та функціональних взаємин її складових елементів, які своєю чергою, формуються внаслідок цих взаємозв'язків. Аналітичний підхід до явища самоорганізації в культурі ґрунтується на синергетичній парадигмі, що розвиває ідеї самоорганізації складних систем.

Синергетична парадигма становить методологічну основу цілісного холістичного аналізу процесу діалектики регіональних ідентичностей та інтеграції соціокультурного простору сучасної України. На думку Олени Князевої [5], синергетичний підхід до розуміння еволюції наукового знання діє у межах еволюційної епістемології, яка розглядає історичний розвиток науки у переплетенні начал організованого і самоорганізованого, свідомого і несвідомого, керованого і стихійного, передбачуваного і несподіваного. Синергетику можна застосовувати для пояснення людських когнітивних процесів, адже вона орієнтована на розкриття універсальних механізмів самоорганізації й еволюції складних систем як природних, так і людомірних. Серед них – найважливіші для дослідження трансформації регіональних ідентичностей: плюралізм мислення, наявність альтернатив, пошук варіантів рішення, максимальне поширення креативного поля і застосування різноманітних елементів наукового знання.

Згідно з синергетичною моделлю мислення в процесі розвитку наукового знання відбувається самозростання цілого з частин в результаті самоускладнення цих частин. Отже, синергетиці регіональних ідентичностей – виходу на нову концепцію і структуру культурологічного знання – сприяє науковий пошук у галузі регіоналістики. Синергетичне бачення історичного становлення науки і культури складається з уявлень про нелінійність та циклічність їх розвитку, нерівномірність темпів та чергувань періодів “згущення” і “розріження” інновацій.

З позицій синергетики сучасний період державотворення та становлення незалежної України на зламі епох і тисячоліть можна тлумачити як “крапки біфуркації” розвитку науки і культури, які характеризуються корінними змінами геополітичної, соціокультурної і наукової картини світу та супроводжуються розмноженням наукових шкіл і напрямків з перевагою дивергентних тенденцій. Саме різноманітність підходів, концепцій та інтерпретацій стимулює в період біфуркації пошук доцільних тенденцій розвитку наукового знання, конструктивних механізмів коеволуції складних ієрархічно організованих різновікових регіональних структур, коеволуції регіонів, що перебувають на різних стадіях розвитку, можливостей ефективного управління нелінійними системами засобами доцільної топології проєктів об'єднання. Отже, методологія нелінійного синтезу, яка ґрунтується на принципах еволюції і коеволуції складних структур, стає основою проєктування та реорганізації геополітичного простору. У межах синергетичного мислення під культурною ідентифікацією розуміємо засвоєння і трансляцію у часі та просторі етнонаціональної картини світу, що пропонує особливу категоризацію дійсності,

набір емоційно-ціннісних реакцій і практик поведінки, тотожних з “життєвим світом” етносу чи нації. Поняття ідентичності зав’язане на комплексі антропологічних і комунікативних феноменів “життєвого світу” і не може розглядатися окремо від людського чинника, суспільного життя, національної культури взагалі.

Незважаючи на поліетнічну та субетнічну розмаїтість культурного простору України зі своєрідними особливостями регіонів, український народ поєднують спільні риси етноментальності, мови, фольклору, народних традицій, “соборності”, державного і духовного існування, що реалізує українську національну ідею.

Основою формування стратегічно орієнтованої державної політики є удосконалення інституційних засад регіонального розвитку. В Україні й досі не скоординовані та не узгоджені галузеві і секторальні програми соціокультурного розвитку регіонів зі стратегічними завданнями синергії загальнонаціональної державної політики. Існує потреба у визначенні поняття державної регіональної політики та плану і завдань її реалізації. Розв’язанню зазначених проблем в юридичному контексті присвячені дисертаційні дослідження Тетяни Карабіної (2007), Павла Любченка (2007), Валетини Новик (2008), Тетяни Паутової (2011). Теорія та історія культури тільки наближається до вивчення питань синергії культурного регіонального розвитку ідентичностей України.

Завданням культурології є визначення синергійних шляхів соціокультурного розвитку регіонів. Наукового обґрунтування потребує “статус кластерів як визнаного у світовій практиці дієвого інструменту кооперації, інтеграції та співробітництва на міжрегіональному, транскордонному та міждержавному рівнях” [7, с. 34].

Поняття “кластер” виникло в економіці й отримало розповсюдження в різних галузях людської діяльності, пов’язаної з міжгалузєвою регіональною кооперацією. Спираючись на аналіз сучасних концепцій кластера як наукового поняття і терміна [4], визначаємо “кластер” як географічне, територіальне, галузєве або міжгалузєве об’єднання підприємницьких структур, науково-освітніх установ, громадських організацій та органів місцевої влади з метою встановлення каналів транзакцій, комунікацій і діалогу, що сприяють економічному та соціально-культурному розвитку територіальних громад. За географічним або територіальним розподілом кластери можна класифікувати на: регіональні, що створюються в межах одного регіону й орієнтуються на наявну географічну концентрацію; державні або національні, що охоплюють організації і установи, розташовані в різних регіонах країни та спрямовані на встановлення міжрегіональної кооперації; міжнародні, що створюються на основі ефективного використання природних і людських ресурсів та інноваційних технологій, надійності каналів перерозподілу логістичних потоків між членами кластера. За кількістю членів та географічним охопленням кластери систематизуються у мегакластери – групи взаємопов’язаних та взаємодіючих галузей, окремих сегментів у межах країни загалом; мезокластери, що кооперують різні установи у межах конкретного регіону; мікрокластери представляють рівень міста.

У країнах ЄС кластерний підхід є однією з умов ефективної міжрегіональної кооперації, інструментом, що стимулює синергію інноваційно-орієнтованої діяльності регіонів. Фінляндія повністю розподілена на дев’ять кластерів. У Нідерландах діють 20 мегакластерів, на основі діяльності котрих визначається інноваційна політика держави. До 29 кластерів Данії залучено 40 % усієї промисловості. В Австрії діють транскордонні кластери з Німеччиною, Італією,

Швейцарією, Угорщиною, налагоджені зв'язки між дослідними інститутами й університетами, складаються спільні інноваційні програми. У Словенії розроблено програму національного розвитку кластерів [8].

Ідея кластеризації поступово знаходить своїх прихильників і в Україні. Зокрема, у Кам'янці-Подольському діє кластер сільського туризму "Оберіг". Швейний кластер у Хмельницькому об'єднує підприємства, середні навчальні заклади відповідного напрямку та місцевий університет. У Міністерстві економіки України створено робочу групу з питань розвитку кластерів.

На жаль, теорія та практика кластерного підходу ще не знайшла відображення в культурологічних регіональних дослідженнях. Інституційне вирішення цієї проблеми у вимірах культурології потребує конкретизації визначення поняття "кластер в культурно-освітній галузі", створення та стимулювання інноваційної діяльності у межах культурно-мистецьких кластерів, визначення ролі кластерів як інструментів реалізації проектів міжрегіональної кооперації та синергії національних ідентичностей у єдиний культурний континуум України.

Першою ластівкою часткової практичної реалізації культурного кластера є діяльність "Мистецького арсеналу" в Києві з інтеграцією різних видів мистецтв, залученням окремих регіонів України і транскордонних проектів, просвітницьких майстер-класів з подоланням бар'єрів між митцем і споживачем елітарного мистецтва. Культурний мікрокластер "Мистецький арсенал" розташований на території історичного промислового комплексу "Арсенал".

До інституційних інструментів регіональної політики співпраці належить узгодження стратегічного та проектного планування культурно-освітньої діяльності держави. Згідно з положеннями Державної стратегії регіонального розвитку до 2015 року (Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. № 1001) стратегія розвитку того чи іншого локусу повинна підкріплюватися певними проектами. З метою послідовного регіонального та загальнонаціонального розвитку соціокультурної сфери України пропонуємо поєднання стратегічного та проектного підходів у довгостроковому плануванні [12].

Характерною ознакою стратегічного підходу є його усталеність та універсальна значущість, спрямованість на вирішення глобальних довгострокових завдань державного спрямування. Ідея синергетичного підходу як стратегічного напрямку в дослідженні закономірностей перетворення відносно простих елементів і підсистем в ієрархічно складні структури культурної діяльності в площині синергетичної парадигми саморозвитку може стати методологічною основою об'єднання цінностей окремих етнонаціональних спільнот і регіонів у цілісний культурний континуум соборної України.

Яскравим прикладом синергетичного стратегічного підходу до регіонального розвитку в ЄС є план "Europe – 2020", зорієнтованого на динамічне культурне зростання співдружності ЄС до 2020 року. За даними п'ятого звіту Європейської комісії, стратегія розвитку сконцентрована навколо трьох пріоритетів Agenda 2020: інновації, інфраструктура та інституційні можливості [7, с. 83].

Інновації передбачають передусім підвищення рівня освіти населення ЄС. Якщо сьогодні в Європі 14 % населення до 28 років має лише середню та початкову освіту, то до 2020 року ця цифра має скоротитися до 10 %, але підвищиться кількість працівників з вищою освітою. Отже, якщо на сьогодні 30 % людей в ЄС має "третинну", так звану неповну вищу освіту, то у 2020 році – вже 41 % населення

мав би бути з вищою освітою. Таке стратегічне планування спрямоване на розвиток інноваційної діяльності. Це сприятиме подоланню екстенсивно-компенсаційного розвитку регіонів Європи, переходу економіки і культури на нову інтенсивну основу.

Коцептуальне вирішення завдань міжнародних гуманітарних стратегій та їх практичної реалізації в пілотних проектах запропоновано в сучасних культурологічних дослідженнях Володимира Личковаха, Юлії Сугробої, Максима Тимошенка, Лілії Терещенко-Кайдан, Олександра Яковлева, що розроблені в Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв.

Як засіб інтенсифікації синергетичних процесів у культурному середовищі регіонів запропоновано сучасні соціально-гуманітарні проекти, спрямовані на подальший інтеграційний розвиток. Серед них – проект “Визначні діячі та пам’ятки культури України”, який сприяє утвердженню національної парадигми й регіональних особливостей культури соборної України в умовах глобалізації комунікативно-інформаційного простору; науково-освітні проекти, спрямовані на євроінтеграцію національної науки й освіти; конкурсно-фестивальний рух і музейно-виставкова діяльність, які презентують найяскравіші регіональні зразки національного мистецтва України.

Усі ці гуманітарно-соціальні проекти сприяють виявленню індивідуального обличчя історико-культурних областей України, їх самобутнього образу, що в своїй багатоманітності національної ідеї утворюють цілісний український культурний простір, як холистичний континуум духовності. Дієвість запропонованих проектів синергетичної інтеграції регіональних ідентичностей верифікується у процесах їх практичної реалізації, що підтверджується виданням серії монографій, зокрема “Пам’ятки історії культури і музичного мистецтва України XVIII – першої третини XX століття” [12], “Синергетична парадигма простору культури” за участю автора дослідження в межах проекту “Видатні діячі та пам’ятки культури України”. У монографіях духовна синергетика української культури розкрита з урахуванням діалектики регіональних хронотопів і загальних закономірностей виникнення, розвитку, трансформації культурних цінностей (видатних пам’яток, діячів) окремих етнонаціональних спільнот і регіонів та їх полілогічним об’єднанням у цілісний культурний континуум України – національний образ соборної України у глобалізованому світі початку XXI століття.

Список використаної літератури

1. *Аванесова Г.* Социокультурное развитие российских регионов: механизмы самоорганизации и региональная политика / Аванесова Г., Астафьева О. – М., 2004. – 205 с.

2. *Василькова В.* Волновые процессы в общественном развитии / В. Василькова, И. Яковлев, И. Барыгин. – Новосибирск, 1992. – С. 116.

3. *Евин И.* Синергетика искусства / И. Евин. – М., 1993. – 210 с.

4. Електронний ресурс. – Режим доступу : [http // www. Academia.org/p-278](http://www.Academia.org/p-278).

5. *Князева Е.* Основания синергетики: Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры / Е. Князева, С. Курдюмов. – СПб. : Алетей, 2002. – 414 с.

6. *Личковах В.* Чернігово-Сіверська культурологічна регіоніка / Володимир Личковах. – Чернігів, 2011. – 167 с.

7. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: монографія / за ред. З. С. Варналія. – К. : Знання України, 2005. – 498 с.

8. Семенова Г. Національний кластер – новий шлях для прискорення економічного та інноваційного зростання України / Г. Семенова, О. Богма // Вісник економічної науки України. – 2006. – № 1 (9). – С. 127–133.

9. Сугрובה Ю. Ю. Культуротворчість у діалозі традицій і новацій сучасного поліетнічного суспільства України (кримський досвід): монографія / Ю. Ю. Сугрובה. – Сімферополь: Видавничий центр КДМУ, 2012. – 352 с.

10. Хакен Г. Синергетика / Г. Хакен. – М., 1985. – 361 с.

11. Шульгіна В. Пам'ятки історії культури і музичного мистецтва України XVIII – першої третини XX століття / Валерія Шульгіна, Олександр Яковлев. – К., 2011. – 256 с.

12. Яковлев О. В. Реалізація міжнародних гуманітарних стратегій НАКККіМ / О. В. Яковлев // Вісник ДАКККіМ. – 2013. – № 1. – С. 86–89.

Стаття надійшла до редколегії 11.09.2014

Прийнята до друку 21.10.2014

CULTURAL SYNERGY REGIONAL DEVELOPMENT OF UKRAINE

Alexander YAKOVLEV

*National Academy of Culture and Art,
Department of theory, musicology and cultural history,
str. Lavra, 9, Cor. 15, Kyiv, Ukraine, 01015,
tel.: (+38044) 228 45 68; 280 22 82; e-mail: yalikh1971@yandex.ua*

In the article the synergistic approach to cultural studies, describes the main areas of regional scientific studies. Identify synergistic ways social and cultural development of regions of Ukraine. We consider the notion of cultural cluster.

Key words: cultural studies, synergy, region, cultural continuum Ukraine, humanitarian strategy, cluster projects NAKKКіМ.